

Волошин Олексій Гнатович,
старший викладач кафедри
криміналістичного забезпечення та
судових експертиз ННІ №2 НАВС

РОБОТА ІЗ ЗАПАХОВИМИ СЛІДАМИ НА МІСЦІ ПОДІЇ І БЕЗПОСЕРЕДНЄ ВИКОРИСТАННЯ ЇХ ДЛЯ ВІДСУТНЬОЇ ОСОБИ ЗА ГОРЯЧИМИ СЛІДАМИ

Запаховий слід є специфічним матеріальним утворенням, що являє собою пахучу «летку» речовину, молекулярні зв'язки в якій відсутні, тому вона зосереджена в газоподібному, повітряному середовищі або розчинена в рідині. Він несе інформацію про властивості й ознаки матеріальних об'єктів, що завдяки цьому можуть бути виявлені. На думку спеціалістів, запах є хімічним «підписом» людини або матеріальної речовини.

Запахові сліди класифікуються за кількома ознаками.

За часом збереження запахові сліди особи поділяють на три види:

- свіжі (з моменту утворення пройшло не більше години);
- нормальні (з моменту утворення пройшло більше години, але менше трьох);
- старі (з моменту утворення пройшло більше трьох годин).

Зазначений поділ умовний. Відомі випадки, коли в безвітряну погоду на відкритій місцевості сліди зберігалися до 20 год. Стосується це насамперед слідів, утворених на предметах при тимчасовому контакті з різними частинами тіла людини (на сірниках, олівці тощо).

За стійкістю всі запахові сліди поділяються на два види:

- змінювані, що через певний час узагалі зникають, розсіюючись у навколишньому середовищі;
- відносно змінювані, законсервовані в спеціальній упаковці (скляній банці), що зберігаються впродовж двох і більше років.

За механізмом утворення всі запахові сліди умовно поділяються на сліди-джерела запаху і на сліди-запахи.

Сліди-джерела запаху. Сліди людей, тварин, комах, рослин, предметів органічного і неорганічного походження (твердих, рідких і сипучих), які одночасно є й слідами трасологічного походження (слід взуття або сліди рук на зброї), що несуть одорологічну і трасологічну інформацію. Вони поділяються на сліди-джерела запаху людини і сліди-джерела власного запаху.

Сліди-джерела запаху людини. Дають позитивний результат, якщо запах вилучається з поверхні тих або інших предметів, з якими стикалася відсутня особа, і зберігаються в спеціальній тарі. Цей вид слідів може бути представлений такими матеріальними об'єктами:

- речовина, що виокремилася з тіла людини твердими і рідкими частками;
- предмети постійного контакту з людиною (одяг, взуття);

– інші предмети (знаряддя праці, інструменти).

Сліди-джерела власного запаху. Всі матеріальні предмети, що мають властивість летючості і тому є джерелами запаху, тобто пахнуть. Трапляються випадки, коли власний запах сильніший ніж запах людини, у такому разі вилучення запаху недоцільне. Наприклад, потерпілий наступив на ацетонову фарбу.

Сліди-джерела власного запаху об'єкта. Тверді, сипучі і рідкі предмети (речовини), що вирізняються лише тим, що їх одорологічна інформація відбиває властивості об'єкта і не містить даних про людину. На місці події такими об'єктами можуть бути всі предмети (тіла) – знаряддя вбивства, гільзи, будь-які речі, до яких не торкалася потерпіла особа (предмети обстановки, речі, тварини, комахи, рослини, наркотики, фармацевтичні препарати, винно-горілчані вироби, самогон, ароматичні речовини, пально-мастильні рідини).

Сліди-запахи. Газоподібна суміш повітря з молекулами пахучої речовини. Тобто самого джерела запаху (об'єкт-тіло) немає, а його запах залишився. Сліди-запахи подібні слідам-речовинам інформацією про джерело, але відрізняються відсутністю в місці виявлення запахових слідів їхнього джерела.

Сліди-запахи представлені твердими, сипучими, рідкими об'єктами органічного і неорганічного походження.

Наведена класифікація слідів дозволить спеціалісту-кінологу і спеціалісту-криміналісту уявити всі можливі матеріальні предмети на місці події, що можуть нести запахову інформацію про відсутню особу.

З одорологічними об'єктами (слідами-джерелами і слідами запаху) на місці працює спеціаліст-кінолог, використовуючи службово-пошукового собаку. У разі його відсутності в складі слідчо-оперативної групи ці сліди, які в подальшому можуть застосовуватися як речові докази при пошуку відсутньої особи, а також в одорологічних дослідженнях, що зазвичай передують будь-якому іншому методу вилучає спеціаліст-криміналіст.

Використання службово-пошукового собаки дозволяє вирішити такі завдання:

- визначити, чи перебуває відсутня особа на місці події або поруч з ним;
- знайти запаховий слід відсутньої особи і законсервувати його;
- виявити відсутню особу за “гарячими слідами”(наприклад, заблукала у лісі);
- оглянути місцевість і провести обшук у приміщеннях для виявлення джерела запаху або інших речових доказів.

Накопичений досвід використання запахових слідів у розкритті злочинів допомагає з'ясувати значну кількість питань, зокрема:

- одержання інформації про наявність або відсутність на предметах слідів визначеного запаху, що дозволяє виключити походження запахового сліду від конкретної людини;

- встановлення за запаховими слідами, вилученими з поверхні предметів, що є речовою обстановкою механізму злочину, а у разі однотипних злочинів, учинених однаковим способом, – можливої причетності до них тих самих осіб;

- установлення особистості невстановленого трупа за зразками запаху;
- виявлення за первинними і вторинними запаховими слідами місця ймовірного перебування їх джерела (людини, предмета, документа тощо).

Оскільки робота із запаховими слідами має відбуватися в умовах стерильності, слід користуватися гумовими рукавичками, дрібні джерела брати пінцетом, попередньо протертим спиртом, щоб зберегти їх як джерела одорологічної інформації. Варто пам'ятати, що дотик руки до виявленого предмета «забруднює» його запахову характеристику, а тривале тримання в руках особою, яка проводить огляд місця події, може призвести до втрати сліду.

Працюючи з об'єктами, що є слідами-джерелами запаху відсутньої особи, необхідно дотримуватися таких правил:

- дрібні предмети досліджувати за допомогою пінцета, а великі – у рукавичках;

- оглядати предмет насамперед на наявність слідів папілярних візерунків і сторонніх мікро- і макрочасток (слідів накладень);

- законсервувати після огляду предмет-джерело запаху, тобто помістити в ємність, що герметично закривається. Для невеликих предметів або речей (шапка, рукавичка, шарф, носова хустка, окуляри, авторучка тощо) використовуються скляні банки з протертими спиртом пробками. За браком останніх банку можна закрити поліетиленовою кришкою, а щілини по колу заліпити пластиліном.

Великі предмети і речі поміщають у поліетиленові мішки і зав'язують, створюючи герметичність упаковки.

Волосся, частки тканини (одягу), належні людині, відокремлюють і поміщають у скляні пробірки, а громіздкі об'єкти – у поліетиленові пакети, скляні ємності й герметично упаковують. Скляну тару перед використанням стерилізують.

Крім того, до особливостей, характерних для пошуку і вилучення запахових речовин людини, належить:

- створення умов, що забезпечують максимальну схоронність запахових слідів (накрити сліди шухлядою, коробкою та ін.);

- обмеження кількості учасників оперативно-слідчої групи лише особами, без яких ця дія може втратити процесуальне значення або виявитися малоефективною;

- дотримання правил поведінки і пересування, що виключають можливість руйнування слідів або їхнього забруднення сторонніми пахучими речовинами (учасники огляду мають перебувати в межах відведеної ділянки, пересуватися тільки з дозволу керівника огляду, не курити і не створювати протягів);

- дотримання суворої черговості пошуку і вилучення запахових слідів;
- пошук і вилучення запахових слідів мають передувати роботі з будь-якими іншими слідами або предметами, що можуть стати речовими доказами.

Якщо об'єкт неможливо вилучити, використовують три основних способи відділення слідів запаху від його носія:

- відсмоктування молекул запаху шприцом;
- забір молекул запаху безпосередньо ємністю;
- адсорбування запахового сліду на нейтральний носій.

Відсмоктування молекул запаху шприцом. Кінцем голки стерильно чистого шприца ємністю 100-200 мл з об'єкта, що контактував із відсутньою особою (наприклад, оббивка водійського сидіння), повільно всмоктується запахова хмара. Після цього запаховий слід герметично упаковується. Рекомендується це робити в кілька ємностей, щоб їхня кількість була достатньою для вирішення всіх оперативних і слідчих завдань.

Забір запахових слідів безпосередньо ємністю. Горлечко стиснутої поліетиленової фляги підносять до сліду і звільняють її від стиску. Приймавши свій природній вигляд, фляга всмоктує в себе повітря з молекулами запахового сліду, після чого її швидко закривають і опечатують. При огляді місць події, пов'язаної з отруєнням, уживанням наркотиків і їх переробкою, у приміщенні нерідко залишаються запахові сліди. У такому разі рекомендується відбирати зразки запаху, використовуючи поліетиленову флягу або чисту пляшку.

Адсорбування сліду запаху на нейтральний носій. Найпрогресивніший прийом фіксації і вилучення запахових слідів. Для адсорбування досить на поверхню джерела запаху покласти сорбент (у вигляді стерильної фланелевої серветки, клаптика вуглеводної тканини, марлевого бинта) і закрити його фольгою або склом не менше ніж на годину. Оскільки запахова речовина постійно випаровується, то її молекули адсорбовуватимуться на сорбенті, тобто просочуватимуть його запахом. Потім серветку, тканину або бинт пінцетом поміщають у скляну ємність, яку герметично закривають скляними або металевими кришками або загортають у 3-4 шари побутової алюмінієвої фольги і, двічі загнувши її кінці, обжимають шов. До накладення сорбенту бажано за допомогою пульверизатора злегка зволожити дистильованою водою предмет-носіє запаху.

Як свідчать дослідження, мінімальний обсяг повітря з молекулами запаху, що забезпечує можливість використання службово-пошукового собаки, дорівнює 1 мл.

Спеціалісту варто пам'ятати, що знаряддя злочину, сліди ніг, рук на предметах обстановки несуть одорологічну інформацію, що швидко змінюється і розсіюється в просторі. Тому насамперед на територію огляду заходить кінолог зі службовим собакою для виявлення слідів-джерел і слідів запаху для пошуку особи. Водночас необхідно зважати на те, що неправильне застосування службово-пошукового собаки іноді призводить до

втраати трасологічних та інших слідів, що і є слідами-джерелами запаху. Тварина може затоптати або частково пошкодити, наприклад, слід взуття на піщаному ґрунті. Спеціаліст, пропонуючи кінологові першому ступити на місце події, інструктує його і спостерігає за його діями, окреслюючи шлях переміщення.

Нерідко на місце події оперативна група виїжджає без кінолога. Здебільшого необхідність застосування службово-пошукового собаки виникає в ході огляду місця події після виявлення слідів-джерел запаху. У такому разі варто, не чекаючи прибуття кінолога, забезпечити схоронність запахових слідів. Предмети і речі, залишені безвісно відсутньою особою (або злочинцем), слід законсервувати, а зі слідів-джерел запаху зробити забір повітря з молекулами запаху в скляні або поліетиленові ємності і герметично їх закупорити. Самі сліди (не всі, а їх частину) варто закрити шматком фанери, картону, щоб запобігти руху повітря, оскільки це впливає на швидкість випаровування запахової речовини. Моделювання об'ємних і копіювання поверхневих слідів здійснюється тільки після використання їх як джерел одорологічної інформації.

Службово-пошукового собаку успішно застосовують для відшукування предметів і слідів-джерел запаху, що належать як потерпілій особі, так і злочинцю (наприклад, вогнепальної зброї і відстріляних гільз, холодної зброї та ін.). Здебільшого така необхідність виникає під час огляду місцевості з рясною рослинністю і, як правило, наприкінці огляду, після фіксації слідчим (дознавачем) усіх інших доказів, виявлених у ході дослідження обстановки.

У протоколі огляду місця події детально описується спосіб виявлення і вилучення запахових слідів. За необхідності фотографують об'єкт-носії зазначених слідів. Як і при вилученні інших слідів, упаковані запахові сліди опечатуються, на упаковці робляться пояснювальні написи, ставлять свої підписи поняті і слідчий.

Досліджують запахові сліди за допомогою експертизи із застосуванням біодетекторів, використовуючи спеціально підготовлених собак. Експертиза проводиться лише за зразками.

Деякі сліди запаху виявляють технічними приладами, однак криміналістична практика поки що не має спеціальних приладів для встановлення у визначеному об'ємі повітря слідів запаху людини.

Воробей Олена Вячеславівна,
професор кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
ННІ №2 НАВС, к.ю.н., доцент